

decembar '80. broj 262

**tematski blok:
aspekti samoupravljanja
1-13. strana**

Zrnje za baladu

branimir bošnjak

*Mi smo dva sjemena što plove u sluzi
među drugim sjemenjem sjedinjeni vlagom
koja nas hrani. Kroz tamu vidimo
razgrnute velove
svojih tijela. Ona se ne završavaju kožom,
dlakom,
topljinom koju širimo znojenjem: prelaze
jedna u drugo
iz andela u guštera iz guštera u zgaženi
bosiljak
mirišu zvjezdanim znojem kapljे
osvjetljavajući
vlažnu noć dvostrukе samoće. Sami!
Kako je jednostavno to savezništvo,
kako hrani
suhocu u kojoj smo stoljećima ginuli
stegnuti u oklopima tajnih tijela. Izadi
u noć gdje se dodiruju mokri pločnici:
tu si
već u srcu neistrošenog života.
Naslanaš glavu
na hladno staklo, govorиш usnama no tu
da bih slušao SVE. Tako se otpočinje
nešto
vjerovatno neznatno, neki život ili
čitanje novina
ili večera s kruhom i rakovima ili bilo što.
Čovjek i ti žena i ti množina i svijet koji
razlaže svoju samodovoljnost. Zajednička
glad.
je neutraživa. Evo: ona se troši
poput automobilskih guma, a ne
pronalazi cilj*

Politički pluralizam i pluralizam samo- upravnih interesa

milan matić

Stupajući na istorijsku scenu, svaka vladajuća klasa kao nosilac naprednjeg načina proizvodnje donosi svoju i specifičnu strukturu osnovnih interesa, koju prati vladajuća ideologija, sistematizovani pogled na svet vladajuće klase. Anatomijsa materijalnih interesa, po Marksu, ključ je ne samo za razumevanje realne društvene pozicije i uloge društvenih klasa, već i osnova za razumevanje granica njihove progresivne društvene uloge i dalje istorijske perspektive.

U okvirima takvog pristupa, Marks je dominantnu strukturu interesa u kapitalizmu, u svetu privatne svojine koja je univerzalna osnova i neumitna mera svih ostalih interesa i pogleda (od ekonomije do etike i estetike), povezao s takvim društvenim odnosima u kojima »između čoveka i čoveka nema nikakve druge veze izuzev golog interesa«, u kojima se sve rastvara u ledenoj vodi sebičnog interesa. Buržoaski politički sistem i država ovde nisu samo prosti oblik regulisanja difuznog i protivrečnog društvenog saobraćaja, već i glavni spoljni oblik u kojem se neprekidno odvija proces klasne redukcije različitih interesa, u skladu s dominantnim vrednostima i priznatim pravilima društvene i političke »igre«. Političke institucije i načela su sublimacija postojeće interesne anatomije društva, izraz potrebe za njenim održavanjem i reprodukcijom, pri čemu su takozvani politički principi (»opšte pravo glasa«, »lična sloboda« itd.) javljaju kao zatomiđeni i »izokrenuti oblici«, u okviru kojih se vode realne interesne borbe društvenih klasa. Politika je u tim uslovima opšta, posredujuća i vrednosno (klasno) određena forma, u razmenni protivrečnih socijalnih interesa, čiji je rezultat izbor i priznanje klasnih, odnosno »legitimnih interesa« u političkim odlukama i drugim aktima opštеваčećeg karaktera.

Sistematisovani princip političke organizacije buržoaskog društva, koji je istovremeno i osnovni kanal za medijaciju između razdrobljene i antinomične interesne strukture građanskog društva i centra njihove definitivne političke sinteze, je princip »političkog pluralizma«. Ma koliko veličan ne samo kao dokazni instrument, već i simbol demokratije i demokratskih opcija (Veber: »Sloboda je mogućnost izbora«), politički pluralizam je tokom istorijskog razvoja sve više postajao probni teren za izbor najpogodnijih programskih i drugih alternativa za vladajuću klasu, dok je za radnu i društvenu većinu taj pluralizam u suštini ostao potvrda formalnog učešća u »iluzornoj zajednici, građanskoj političkoj državi«, a realno mehanizam za pretvaranje formule i neautentične volje većine u faktičku vlast manjine.

Klasični politički pluralizam u savremenom buržoaskom društvu, kao mehanizam unutar klasnih alternativa, kompromisa i opštepolitičke kontrole održavanja postojećih odnosa, postao je za radnu većinu ne samo transparentan, već sa zaoštravanjem krize i protivrečnosti u tom društву dobrim delom i kompromitovan. Realno potiskivanje socijalnog pluralizma iz političkog prostora (uz istovremeno održavanje političkog pluralizma kao »prividne igre«) vidljivo je iz procesa nastajanja novih uslova tzv. masovnog društva, u kojima se težište političke kontrole prenosi na teren socijalizacije i akvizicije, koju prati dalje odvajanje masa od uticaja na centre političkog dirigovanja. Politička struktura se zatomiđuje i urasta u društvenu strukturu, dok se političko otuđenje javlja kao jedna od dimenzija čovekove socijalne, kulturne i egzistencijalne situacije.

Nije slučajno da u uslovima masovnog društva i sveprisutne manipulacije, otpor ka promenama i smelim radikalnim alternativama ponekad dolazi do izražaja u grčevitoj fiksaciji za politički pluralizam, koji, ma koliko iluzoran, bar održava trage demokratskih tradicija i očekivanja »kao mogućnosti bilo kakvog izbora. Tu zavisnost od demokratskih tradicija, s druge strane, podržala su i jednostrana ili negativna iskustva pojedinih faza razvoja u socijalističkim zemljama, u kojima je održavanje državno-svojinskog monopola i monolitne strukture hi-

Baktai * Bibić * Denegri * Drašković * Grlić * Jesih * Dušan Matić * Matvejević
* Miloš * Prokopijević * Radojković * Ređep * Risojević * Štambuk * Tili

jerarhijskog interesa potiskivalo izražavanje socijalnog pluralizma i bogatstva stvaralačkih snaga socijalističkog društva. Pred socijalističkim pokretom, kao epohalna alternativa starom svetu, i dalje stoji otvoreno pitanje kako da »ne samo obuhvati, nego i da nadmaši dostignute političke, ekonomske i duhovne vrijednosti demokratije i tako da odlučujuće utiče na tokove socijalnih zbivanja i bude faktor razvitka i afirmacije socijalizma, kao sinonima demokratije, ravnopravnosti, nezavisnosti, ljudske pravde i slobode« (Tito u izlaganju na sastanku komunističkih partija u Berlinu). U tom kontekstu valja i posmatrati pojavu i koncepciju samoupravljanja i pluralizma samoupravnih interesa kao istorijski novog oblike političkog sistema, koji se razvija na osnovama svestranih i dubokih promena u »generičkoj formi čovekovog života«, u načinu proizvodnje, a s njim i u čitavom kulturnom sklopu društvenog života, u političkoj i etičkoj sferi, kao i u ljudskim odnosima. Samoupravljanje je potvrda da socijalizam kao novi svet i svetskoistorijski proces promena i preobražaja društva, sam po sebi nastaje u pluralizmu orientacija i iskustva mnogih zemalja, a ne u okvirima gotovih i jednostranih modela.

Da bi postao snaga i nova istorijska energija oslobođenja rada i čoveka, socijalizam mora biti povezan s osobenostima uslova izgradnje socijalizma u pojedinim zemljama, specifičnostima njihove društvene strukture i obeležjima kulture, da bi u punoj meri podstakao izražavanje svih društvenih subjekata i progresivnih stvaralačkih snaga, izvan šablonu, jednoličnosti i niveličije. U tome izvanredno značajnu ulogu imaju i oblici političkog organizovanja, utoliko više što prvi oblici socijalizma nastaju u zemljama čiji ekonomski i kulturni nivo, društveni sastav i tradicija, još uvek u prvim etapama prepostavljaju pojačanu ulogu političkog faktora. Međutim, takvo stanje odnosa podrazumeva kontinuitet u generalnoj orientaciji i tendenciji socijalizacije politike, što predstavlja veliku obavezu i istorijsku odgovornost za vodeće snage socijalističkog preobražaja.

II

Dosadašnja istorija klasnog antagonističkog društva u osnovi je bila istorija klasne dominacije na osnovama privatne svojine i strukturne dominacije klasnih interesa zasnovanih na pojedinim oblicima otudivanja svojine, rada i rezultata rada od proizvođačkih klasa, radnih slojeva društva. Monopol svojine i otudivanje sveta rada od svojine, a time i od politike, u osnovi ostaje i u uslovima državne svojine i državnog monopolija nad sredstvima za proizvodnju, iako su u njemu sadržane istorijske tendencije i otvorena mogućnost dalje socijalizacije svojine, kako u uslovima kapitalizma, tako i u uslovima državnog socijalizma, gde je ta mogućnost postala »legitimna«. Bitno prevaziđenje svojinskog monopolija (bez obzira na rađanje novog društva »iz utrobe starog«, nasledene protivrečnosti sveta privatne svojine i robne proizvodnje) i uspostavljanje društvene svojine, kao temeljne kategorije interesne strukture socijalizma koja omogućuje praksi i pokret u pravcu oslobođenja rada, samoupravljanja i svestranog preobražaja društva, epohalna je prekretnica ne samo u interesnoj strukturi društva, već i u sistemu društvenih potreba i vrednosti. Taj istorijski obrt u vrednostima bitno menja poziciju rada i društva u odnosu na sve sfere koje su u klasnom društvu bile sublimacija i potvrda egzistencijalnog otuđenja čoveka, a time i smisao i sadržinu interesa u socijalističkom samoupravnom društvu, posebno u odnosu na političku dominaciju i političko usmeravanje. U čemu su vidljiva obeležja tog obrta? Kojim svojstvima interesna struktura novog društva izražava novu istorijsku stvarnost društva koje nastaje na osnovama promena u samom društvenom biću? U čemu je nova pozicija i posredujuća uloga političkog organizovanja u oslobođanju i razvijanju interesne strukture socijalističkog samoupravnog društva?

Iako se na ova pitanja još ne mogu naći potpuni teorijski odgovori, vredno je napora ukazati na mogućna razmišljanja u tom smislu, polazeći od iskustva samoupravnog preobražaja društva i njihovog uopštavanja u studiji E. Kardelja »Pravci razvoja političkog sistema socijalističkog samoupravljanja«.

Novi smisao interesa i interesne strukture u uslovima socijalističkog samoupravljanja, kako to ukazuje studija E. Kardelja, nije u »golim« materijalnim interesima, već u širenju osnova i dimenzija interesne strukture u skladu s procesom oslobođenja rada, na osnovama društvenog samoupravljanja, prava na samoupravljanje i nove društvene i političke pozicije čoveka u svim oblicima društvene i političke organizacije.

Novi karakter i smisao samoupravnih interesa je u njihovom izvođenju iz sfere autentičnih potreba radnog čoveka. U svetu kapitalističke robne proizvodnje, dominantni interesi stoje iznad ili izvan sveta stvarnih ljudskih potreba. Fenomeni opštег postvarenja ljudskih težnji i potreba, proizvodnja veštačkih potreba i manipulacija ljudskim potrebama samo su deo i pojavnog oblik deformisane strukture ljudskih potreba, njenog nesklada s postojećim dominantnim društvenim interesima (profita i privatne svojine). Raskorak između potreba i interesa u klasičnom kapitalizmu ogledao se, u ekstremnom vidu, u krizama hiperprodukcije, a u savremenom kapitalističkom društvu u prevazi veštačkih materijalnih potreba nad dubljim egzisten-

cijalnim, kulturnim i zajedničkim potrebama čoveka i društva (Markuzeov »jednodimenzionalni čovek« je produkt toga raskoraka). Reducirana sfera i falsifikovani, spolja proizvedeni okviri i granice ljudskih potreba, ujedno su i vidovi socijalno-političke »redukcije« čoveka na sferu uskih interesa, što izaziva i političku privaciju i alienaciju svake individue.

Svet ljudskih potreba, koji i u socijalizmu postaje sve složniji i raznovrsniji, u principu je socijalno posredovan onim što se naziva društveno planiranje, područje svesnog usmeravanja koje sa stanovišta ljudskih potreba i interesa ni izdaleka nije dobilo teorijske i praktične odgovore u toku razvoja socijalističkih društvenih odnosa. U tom procesu, koji je mogućan samo u uslovima demokratske kontrole, odgovornosti i odgovarajuće uloge nauke i politike, uspostavlja se sklad između autentičnih potreba i prihvaćenih interesa. Izuzetan značaj i smisao planiranja za uspostavljanje prekinutih veza između ljudskih potreba i njihovih interesa ogleda se i na području prevaziđenja nasledenih asinhronija i disproporcije između sela i grada, regionalnih zaostajanja i razlika, ujednačavanja uslova privredivanja i rada, od čega umnogome zavisi ishod procesa uskladivanja različitih interesa s realnim i stvarnim ljudskim potrebama. Transfer i alokacija tehnologije i ekonomskih potencijala uopšte, kao i njihova modifikacija u skladu s karakterom društvenih odnosa, ovde su bitan uslov za uspostavljanje autentične socijalističke strukture potreba i interesa, umesto stihiskog ili arbitarnog razvijanja ekonomskih i drugih izvora društvene moći. U uslovima delovanja tržišnih zakonitosti, relativne udruženosti rada i još uvek snažnog delovanja državnih mera u domenu uvoza tehnologije (većim delom sva socijalistička društva zavise od uvoza tehnologije), veoma je značajno prevazići tendencije produbljivanja tehničko-tehnoloških hijerarhija i razlika koje rađa tehnologija (stvorena u drugim društvenim prostorima) i njihovog delovanja na dalje produbljivanje nasledenih regionalnih ili socioprofesionalnih razlika i nejednakosti. U tom smislu i ekonomска podloga interesne strukture postaje bitan činilac dalje samoupravne integracije, nasuprot tendencijama monopolizacije interesa, zatvaranja tržišta za slobodno kretanje robe, znanja, informacija, sredstava, rada, kulture i brzeg povezivanja uopšte. Nesklad između realnih potreba i mogućnosti, s interesnom strukturu investiranom na određenim područjima ekonomskog i društvenog života, ogleda se i u preferencijama sekundarnih interesa na račun prioritetnih rukovodilaca zemlje (monumentalni objekti visokog standarda u uslovima nedostatka elementarnih uslova za zadovoljavanje najnužnijih potreba zajedničkog komunalnog i drugog standarda, dupliranje kapaciteta, neracionalno investiranje i sl.).

Usluglađivanje autentičnih ljudskih i društvenih potreba s interesnom strukturu jedna je strana u menjanju karaktera interesa u socijalističkom samoupravljanju. Druga, i bitnija, strana tog procesa je menjanje interesne strukture u skladu s novim sistemom vrednosti, u izmenjenom aksiološkom kontekstu socijalističkog samoupravnog društva koje je u nastajanju i čije je utemeljivanje tesno povezano s funkcionisajem političkih institucija i organizovanih snaga socijalističke svesti. Izražavanje pluralizma samoupravnih interesa neodvojivo je od razvijanja i primene vrednosnih normi i načela socijalističkog društva, s odgovarajućim orijentacijama i ponašanjima mnogobrojnih društvenih subjekata koji sudeluju u procesu razmene interesa, ne samo različitih, već umnogome i protivrečnih.

Posredovanje interesne strukture novim vrednostima i načelima socijalističkog samoupravljanja ima koren u oslobođenim potencijama ljudskog rada i stvaralaštva. Pored fundamentalnih vrednosti, kao što su suvereni položaj čoveka u raspolažanju uslovima i rezultatima svoga rada, pravo na samoupravljanje, rad i rezultati rada kao osnova čovekovog socijalnog položaja (umesto svojine i prisvajanja po privatnosvojinskom osnovu), postoje i mnoge druge fundamentalne i instrumentalne vrednosti koje su posredovane političkim načelima i odgovarajućim institucijama, s otvorenom praksom njihovog daljeg socijalnog utemeljavanja. Među njima se ističe uzajamnost i solidarnost (koje su u drugim sistemima domen državnog staraštva ili milosrda), zajedništvo i svest o zajedništvu, i slično.

Za razliku od sistema klasne i političke dominacije, u uslovima socijalističkog samoupravljanja proces razmene i uskladivanja interesa u principu se odvija u kontekstu instrumentalnih vrednosti odlučivanja o zajedničkim poslovima putem: a) slobodnog opredeljivanja samoupravnih subjekata, b) neposrednog izražavanja sopstvenih potreba i interesa i c) ravnopravnog sučeljavanja interesa i njihovog povezivanja sa zajedničkim interesima.

Jedna od ključnih i fundamentalnih vrednosti koja menja i modifikuje interesnu strukturu je vrednost slobodnog ljudskog rada i stvaralaštva, koja se izražava u širenju prostora za izražavanje ljudskog angažovanja i odgovornosti. Ceo sistem ne nastaje i ne može nastajati spolja, kao kreacija elite ili posebne grupe, već »odozdo«, izražavanjem autentičnih interesa i potreba samih radnih ljudi, što je prva vrednosna *differentiā specifica* i društvena vrednost. Na toj osnovi se socijalistička praksa vraća pitanju koje je Marks postavio još u analizi is-

kustva Pariske komune: mogu li viši i složeniji oblici društvene organizacije (i politike) nastati kao autentičan produžetak osnovnih celija ljudskog rada i života, i time utemeljiti novu osnovu »jedinstva zemlje«, ili će njihovo «iluzorno jedinstvo» ostati u okvirima centralističke državne organizacije i upravljanja društvenim razvojem?

Vrednosni okviri interesne artikullacije u sistemu socijalističkog samoupravljanja posredovani političkom organizacijom društva, sve više se izražavaju kao unutrašnje jedinstvo demokratije-autonomije i demokratije-participacije. Samobitnost i suverenost u osnovama društva i njegovih različitih entiteta (radnih, životnih, nacionalnih i sl.) uslovni su i potvrda novih mogućnosti i dimenzija demokratije-participacije, svest o sopstvenom mestu i ulozi u okviru šire društvene celine i novih motiva i rezultata angažovanja i učešća različitih društvenih i samoupravnih subjekata. Time sloboda-od-drugog (za sebe) postaje neodvojiva od slobode-za-drugog, za zajedništvo i integraciju, od odgovornosti kao angažovanja u zajedništvu. Participacija ovim poprima kvalitet kontinuiteta u radnoj i praktičnoj delatnosti i društvenoj akciji samoupravnih subjekata i institucija, umesto sporadičnog učešća radi nametanja parcijalnog interesa, kao opšteg ili autarhije izolovanih interesnih struktura društva. U tom kontekstu menjaju se i smerovi interesne komunikacije, koji postaju višestrani i uzajamni (od baze prema centrima i od centra prema društvenoj osnovi), što interesu rada sve više pretvara u zajedničke, političke interese, a »malu« političku prevaru u integralni deo »velike politike«.

Pluralizam samoupravnih interesa može se posmatrati i sa stanovišta širenja političkog subjektiviteta ljudi i njihovih zajednica, sa stanovišta širenja sloboda i prava na izražavanje svojih potreba, interesa (pojava mnogih novih prava, u čemu je najznačajnije i najkompleksnije pravo na samoupravljanje, koje se neposredno izvodi iz »same društvene forme«, tj. procesa oslobađanja rada), ali kroz menjanje strukture društveno-političkog sistema i novih institucija koje potvrđuju i razvijaju taj novi politički subjektivitet. Politički mehanizam je sve manje faktor »klasne redukcije interesa«, a sve potpunije i šire okvir za slobodno izražavanje i usklađivanje razlika i protivrečnosti u interesima među kojima posreduju osnovne i zajedničke društvene vrednosti i načela. Samoupravni oblici usklađivanja interesa sve više postaju osnovni i »redovni« put interesne artikulacije, a država deluje sve više kao komplement i opšti okvir zaštite samoupravnih društvenih odnosa. Otuda je opravdano sistem socijalističkog samoupravljanja kvalifikovati kao novi oblik demokratske integracije društva, kao istorijski novi društveno-politički sistem koji se sve više odvaja kako od liberalističke concepcije tržišne samoregulacije, s jedne, tako i od državnog dirigovanja i posredovanja, s druge strane. U tom smislu presudan istorijski značaj imaju samoupravno sporazumevanje, društveno dogovaranje i delegatski sistem, kao instrumenti integracije društva iz same njegove osnove i okvir za integraciju neposrednih i dugoročnih, posebnih i zajedničkih interesa.

Pluralizam samoupravnih interesa i vrednosti sve više se izražava kao socijalni pluralizam, kao sloboda i stvaralaštvo brojnih društvenih snaga i entiteta, izvan sfere političkog posredovanja i predstavljanja. Vrednosti pluralizma samoupravnih interesa nisu samo u političkim institucijama samoupravljanja, već i u društvenim i demokratskim procesima, kao što su inicijative i slobodna udruživanja ljudi, demokratizacija i demopolizacija obrazovanja, demetropolizacija kulture i afirmacija etničko-kulturnog pluralizma i bogatstva zemlje. Sve ove i druge komponente socijalno-kulturnog pluralizma obuhvataju širenje interesne strukture samoupravnog društva i afirmaciju izvornih potencija jedne zajednice slobodnog rada i ljudskog stvaralaštva.

Reafirmacija concepcije pluralizma kao legitimne ideje socijalističke demokratije i samoupravljanja, ne može se do kraja shvatiti ako se ne posmatra u kontekstu prevazilaženja dvojstva između javne i privatne sfere čovekovog života, »apstraktnog građanina« i zbiljskog čoveka rada, stvaralaštva i svakodnevne revolucionarne prakse. Osnova interesne strukture socijalističkog samoupravljanja su konkretni interesi radnih ljudi i građana, a ne opšti interesi njegovog pripadanja iluzornoj političkoj zajednici, državi, u kojoj su dimenzije njegovog društvenog i političkog subjektiviteta bitno ograničene i reducirane. Međutim, ti konkretni interesi radnog čoveka nisu samo dnevni interesi izraženi u materijalnim interesima i dohodovnim obraćunima. Njihov je smisao u stalnom povezivanju s dugoročnim i istorijskim interesima i društvenim orientacijama, što omogućuje kontinuitet revolucionarne prakse kojom se menjaju i prevazilaze protivrečnosti između čoveka i njegove zajednice, pojedinačnih, posebnih i zajedničkih interesa. U tom preobražaju menjaju se suština i društvena sadržina politike, koja je sve manje izraz užih klasnih interesa ili stvar specijalizovanih upravljačkih grupa, a sve više društvena stvar. Dalekosežni smisao i demokratski interes područtvljavanja politike je u njenom pretvaranju u specifičan oblik društvene svesti o zajedničkim potrebama, interesima i vrednostima, poput današnje kulture ili naučne svesti, kako ističe E. Kardelj u svojoj raspravi.

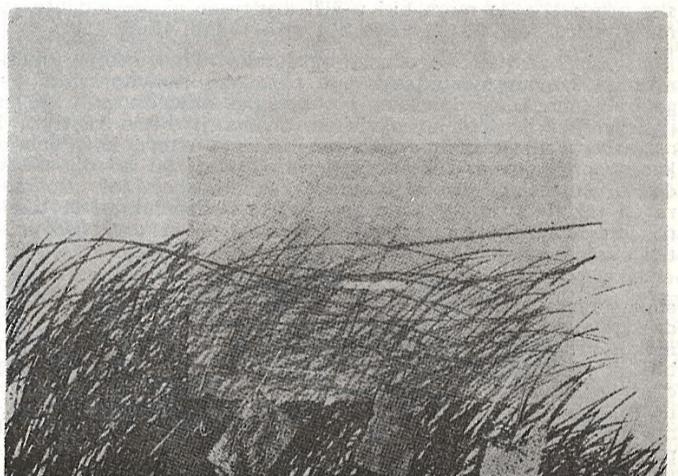
III

Naša teza je da se interesne artikulacije i sinteze u uslovi ma društvenog samoupravljanja, moraju u sve većoj meri izvoditi iz autentičnih potreba radnih ljudi i zasnivati na načelima i vrednostima socijalističke samoupravne demokratije, višim i ljudski bogatijim u odnosu na građansko društvo i sisteme etatističke dominacije. U živoj stvarnosti društvenih odnosa, međutim, ovi normativni postulati samo su delimično afirmirani i pred socijalističkom teorijom i praksom nalazi se dug i protivrečan proces prevazilaženja starih i nasleđenih, kao i novonastalih dilema i otpora na putu oživotvorenja autentičnih interesa radnih ljudi u različitim oblastima društva. O kojim dilemama i protivrečnostima se ovde, pre svega, radi?

Dvojstva i antinomije u interesnoj strukturi javljaju se, najpre, kao rezultat hibridnosti samih odnosa proizvodnje, koji uslovljavaju situaciju u kojoj je samoupravni udruženi rad tek relativno udružen na samoupravnim osnovama. Dualizam između delimično utemeljenih i razvijenih tržišno-dohodovnih oblika povezivanja i vrednovanja društvenog rada, uz znatne zaostatke etatističke regulacije odnosa među agensima proizvodnih procesa, dovodi do heteronomnih interesnih pozicija i vidova ponašanja koji se kreću od »povoljnijih« do pretežno neekonomskih uslova sticanja i raspodele dohotka, posebno u sferi opšte i vanprivredne potrošnje, ali i u privrednoj strukturi, s tendencijama, pa i fenomenima, monopolizacije tih položaja. Ova protivrečnost može se analizirati i kroz položaj njenih socijalnih nosilaca, a isto tako i istraživanjima o odnosu politike i ekonomije, u kojoj političko odlučivanje još nije u svim slučajevima izraz »koncentrisanih ekonomskih interesa« (Lenjin), već i partikularnih i nasleđenih interesnih sfera, relativno osamostaljenih u odnosu na otvoreni proces udruživanja rada i sredstava na samoupravnim osnovama (npr. fenomen »političkih fabrika« i investicija uopšte, pojave »zatvaranja« radi odbrane povoljnijih uslova sticanja dohotka, itd.).

Međutim, antinomije u interesnoj strukturi ogledaju se i u dvojstvu društveno-ekonomskog položaja pojedinih slojeva radnih ljudi koji su nosioci procesa reprodukcije istovremeno na sektorima udruženog i individualnog rada, odnosno rada sredstvima u privatnoj svojini (zanatstvu, poljoprivredi itd.). Slojevi koji se javljaju kao socijalni nosioci vide dualistične, odnosno društveno-privatne interesne strukture u ukupnoj društvenoj reprodukciji, dosta su brojni, a njihova sve veća interesna motivacija za sticanje dohotka izvan udruženog rada proizilazi iz sve povoljnijih mogućnosti sticanja dohotka u poljoprivredi i zanatstvu. Ali, to istovremeno potencira dualizme i protivrečnosti unutar strukture udruženog rada, pre svega u odnosu na onaj deo udruženih radnika koji ne raspolažu sredstvima i mogućnostima sticanja dohotka izvan sfere udruženog rada (zemljom, sredstvima zanatskog rada i sl.). Ovaj vid dualizma u interesnoj strukturi društva ogleda se u spolašnjim manifestacijama, kao što su česta neopravdana odsustovanja s posla, neopravdana bolevanja, smanjivanje interesovanja za sticanje dohotka u udruženom radu, uz povećanje interesa za sticanje dohotka izvan radnog vremena u sektoru društvenog rada, itd. Društvene mere za prevazilaženje ovih protivrečnosti daju određene pozitivne rezultate, ali trajnije rešenje ovih interesnih protivrečnosti je prevazilaženje dvojne »svojinske« pozicije, odnosno uspostavljanje jasnijih ekonomskih odnosa i društveno priznatih funkcija i merila različitih sfera društvene reprodukcije, od udruženog rada do rada ličnim sredstvima i sredstvima u privatnoj svojini.

U slučajnoj protivrečnoj poziciji u odnosu na udruženi rad nalaze se i socijalni nosioci određenih pravno-socijalnih vidova svojine i monopola, koji tim nosiocima omogućuju sticanje do-

hotka relativno nezavisno od utvrđenih društvenih načela i kriterijuma, kao što su vlasnici ekonomskih profitabilnih nekretnina ili drugih ekonomskih plasiranih sredstava, čiji je primarni izvor u ranijem korišćenju srazmerno povoljnijih monopolskih ili neekonomskih uslova sticanja dohotka. Ove socijalne grupe su istovremeno nosioci potrošačkog mentaliteta i onih vidova socijalnih odnosa i ponašanja koji su u vidljivom raskoraku s etikom udruženog rada i samoupravljanja kao društva koje, u svojoj biti, egzistira na odnosima utemeljenim na načelima »rada i raspodele prema rezultatima rada«.

Najzad, među nekim značajnijim faktorima koji usporavaju interesnu artikulaciju i integraciju društva na samoupravnim osnovama je i poznata tendencija »teritorijalizacije, regionalizacije i politizacije interesa«. Analiza ovih tendencija, na koje je ukazivao i drug Tito u više prilika (npr. na VIII kongresu SSJ, prilikom inicijative za uvođenje kolektivnog rada i odgovornosti), pokazuje da je reč o investiranim interesima i subjektivnim orijentacijama i akcijama određenih socijalno-političkih grupa i faktora. Te grupe, u osnovi, favorizuju uže i neposredne na račun dugoročnih i strategijskih interesa radnih ljudi, nudeći umesto autentičnih samoupravnih puteva i oblika neposrednog i ravnopravnog udruživanja i odlučivanja, politizovane supstitute i »uočljive koristi« za sebe i svoju užu sredinu. Ova tendencija, van sumnje, jedan je od činilaca sužavanja granica i mogućnosti slobodnjeg kretanja, udruživanja i razmene raznovrsnih interesa radnih ljudi, pre svega sredstava, informacija i drugih vrednosti koje su od bitnog značaja za jačanje integrativne moći samoupravljanja u širim društvenim razmerama, a s njom i ukupne društvene moći radničke klase.

Razumljivo, ovim ne dajemo celovitu sliku interesne strukture samoupravnog društva, koja je znatno šira i složenija, ali želimo da ukažemo na pojedine momente značajne za dalja istraživanja činilaca efikasnije društvene integracije interesa na osnovama samoupravljanja.

Izvanredna širina i propulsivnost sistema za mnoštvo različitih i protivrečnih interesa, u ovoj fazi razvoja zahtevaju efikasno funkcionisanje onih tačaka i elemenata političke organizacije društva koji ostvaruju funkciju selekcije i sinteze različitih interesa, afirmišući, pre svega, svest o zajedničkim interesima. Na prvom mestu je dosledno ostvarivanje uloge vodećih subjektivnih snaga radničke klase i radnih ljudi, koje u uslovima samoupravljanja moraju delovati kao unutrašnja i ravnopravna komponenta samoupravne strukture i pluralizma samoupravnih interesa, delujući kao izraz »specifičnog kompleksa interesa« samih radnih ljudi da odlučuju i stvaraju svesno i odgovorno objedinjujući sopstvene sa širim i zajedničkim interesima. To znači da proces usklajivanja interesa mora doći do šireg izražaja u osnovnim ciljima rada i života, i da je tu integrativna uloga Saveza komunista i drugih društveno-političkih organizacija i snaga socijalističke svesti ne samo potrebna, već neophodna na svakom mestu i u punom kontinuitetu svih samoupravnih procesa i transformacija, u čitavom toku artikulacije i razmene samoupravnih interesa. Ne manje aktivna i značajna uloga postoji i kad se radi o funkcijama drugih institucija samoupravne sinteze interesa: skupština, delegacijama, samoupravnim sporazumima, društvenim dogovorima i sl. Sve su to oblici i procesi u kojima, uz razmenu i usaglašavanje interesa, mora neprekidno ojačavati i svest o zajedničkim interesima i njihovo povezanosti s potrebama i novim vrednostima samoupravnog društva i čoveka. Za afirmaciju zajedničkih vrednosti i interesa posebno je značajno potiskivati nesamoupravne interese, grupne i druge pritiske i usurpacije, kao i dosta često praksu »naizmeničnog prijavljivanja« parcijalnih interesa i njihovog zadovoljavanja, bez odgovarajućih procena u kontekstu celine širih i zajedničkih društvenih interesa i potreba. Takva se praksa, koja je u samoupravnim institucijama najčešće praćena i kršenjem »samoupravnih pravila igre«, monopolima informacija i sl., u znatnoj meri narušava tokove usaglašavanja i afirmacije samoupravnih interesa i podržava različite vidove tehnobiokratskog monopola ili grupno-svojinske usurpacije, te mora biti u žizi društvene akcije organizovanih činilaca socijalističke svesti i svih radnih ljudi.

Imajući u vidu mogućnosti raskoraka ili nedovoljne komunikacije samoupravnih procesa u osnovnim samoupravnim organizacijama i zajednicama, s procesima odlučivanja u širim i složenijim društvenim okvirima, veoma je bitno razvijati i ostvarivati ulogu onih delova političke strukture koji deluju kao spona osnovnih i širih zajedница. U ovoj fazi razvoja takav deo društveno-političke strukture je opština, koja još više mora da razvije svoje funkcije kao činilac horizontalne i vertikalne integracije samoupravljanja i kao otvorena društveno-politička zajednica.

U tom smislu, komuna ostaje nezamenljiv činilac u procesima prevazilaženja interesnih protivrečnosti između delova društvenog rada i regija, okvir zajedništva i afirmacije zajedničkih društvenih interesa i vrednosti, bez kojih ne bi moglo biti ni razvijanje šire samoupravne integracije socijalističkog društva. Komuna je, prema tome, ne samo faktor samoupravne integracije, već i neophodne socijalne medijacije u procesima razmene, usklajivanja i sinteze interesa u uslovima kad pluralizam samoupravnih interesa postaje integralni oblik otvorenog i demokratskog socijalističkog sistema.

SAMOUPRAVNI PLURALIZAM

adolf bibić

Celokupno dosadašnje iskustvo socijalizma negira ideju o socijalizmu kao monolitnom, homogenom i beskonfliktnom društvu.¹ Takvu romantično-optimističku predstavu, koja se širila ne samo u vulgarnoj apologetskoj publicistici, nego se povremeno može naći i u ozbiljnoj socijalističkoj literaturi,² istorija je neumoljivo opovrgla, kao što je odbacila i razne eksperimente koji su pokušavali da »kulturnom revolucionom« ili sličnim postupcima negiraju ili ignorisu problematiku interesa u socijalizmu.³ Danas bi se teško mogla naći ozbiljnija socijalistička misao koja u ovom ili onom obliku ne bi priznавala da društvo prelaznog perioda — i pored svih težnji za novim jedinstvom — karakterišu značajne protivrečnosti, posebno protivrečnosti interesa i interesni konflikti kako unutar pojedinih zemalja, tako i između njih. Pojedini teoretičari socijalizma razlikuju se u tome u čemu oni vide osnovu i izvore različitih interesa, protivrečnosti i konfliktova, kao i u tome što su za njih osnovne, suštinske protivrečnosti interesa i kako zamišljaju razrešavanje tih protivrečnosti i konflikata. Razlikuju se i po tome da li postojanje tih interesa, protivrečnosti i razlika označavaju terminom »pluralizam« ili ne.

I

Za teoriju i praksu samoupravljanja, kako se razvijala u Jugoslaviji, od samog je početka bilo karakteristično⁴ da je polazila od spoznaje naglašene interesne dijalektike društva prelaznog perioda. Jugoslovenska samoupravna društvena misao i politička nauka uneli su specifične poglede na shvatanje ključnih protivrečnosti socijalizma, tražili su i traže specifične oblike interesne artikulacije i sinteze u socijalističkom društву, skrenuli su pažnju na nove oblike procesa između društveno-ekonomskih i političkih sfera, čime su naglasili velik značaj specifične problematike političkog sistema socijalističkog samoupravljanja i političkog sistema prelaznog perioda uopšte. U tom kontekstu prihvaćen je i samoupravni pluralizam, ili »pluralizam samoupravnih interesa«, kao obeležje političkog sistema društva prelaznog perioda koje je zasnovano na samoupravljanju.

Istorija socijalističkog pluralizma kod nas je mnogo duža nego što bi se moglo zaključiti na osnovu vremena recepcije ovog termina. Stara je koliko i samoupravljanje kod nas.⁵ Moglo bi se tvrditi da je u širem smislu ideja pluralizma stara koliko i stvari i idejni izvori socijalističkog samoupravljanja. S aspekta sadržine — ako tu za trenutak zanemarimo druge istorijske izvore — ideja samoupravnog pluralizma ima korene u tradiciji naše revolucije, u njenoj demokratskoj strukturi, u činjenici da je u njoj učestvovala ne samo radnička klasa, koja je svakako bila vodeća snaga, nego i drugi radni slojevi, posebno seljaci i inteligencija, i pripadnici različitih pogleda na svet⁶, a za sve njih je jedinstven cilj bila nacionalna i socijalna sloboda. Pluralistička ideja implicitno je sadržana i u formirajuju autonomsnih organa narodne vlasti i u nacionalnoj slobodi koja se praktično ostvarivala i konstituisala u vreme revolucije. To je bila tradicija na osnovu koje su se — oslanjajući se na izvršenu eksproprijaciju eksproprijatora — svesne socijalističke snage našeg društva opredelile 1950. godine za samoupravljanje.⁷

Mogli bismo reći da je time ideja socijalističkog pluralizma dobila podsticaj ne samo kod nas, već i šire u svetu. Kako je samoupravljanje predstavljalo hvatanje u koštar sa suštinskim dimenzijama demokratije u socijalizmu i kako se, po definiciji, zasnivalo i zasniva na neposrednom podsticaju i ulozi radničke klase i svih radnih ljudi, od samog je početka impliciralo da se u društvu prelaznog perioda u što većoj meri neposredno izraže i dođu do izražaja mnogobrojni i različiti, individualni, parcijalni, grupni interesi radnih ljudi i građana, i da